

NÄR HÄRFÅGELN SJUNGER

Resa till Zmijivka våren 2016

Dnipro kastar spegelblankt tillbaka åren
dem som flyr för kvällens vårliga kyla
och sakta lyfter från de nysådda fälten
med den spinnande katten i famnen
låter jag dem stilla flyta samman
under ytan där månens lånade ljus
sprider sig och tvekande försvinner
ännu lever några av mina ukrainska vänner
hemma väntar du ung som dagar
till synes oberörd av allt det som skiljer
över stäppen har härfågeln ljud
för länge sedan tystnat och drömmen
har framtiden för sig

På kvällen den 27 april kommer 15 personer fram till Gammalsvenskby. Fem av dem har besökt byn tidigare, Mari och Olle Åberg, Stockholm, Sofia Hoas och Lars Thomsson, Vänge samt undertecknad. Tio är här för första gången, Iréne och Evelina Annas, Therese Annas Ljung och Cecilia Ljung, Cathrin och Greta Emdén, Johanna Larsson, Susanne Nilsson, Signe Hoas och Evelina Thomsson. Sofia, Iréne, Susanne, Therese och Johanna ingår i styrelsen för Svenskbyföreningen.

Färden med buss från flygplatsen i Odesa går förvånansvärt snabbt. Vägarna på denna sträcka tillhör väl de bästa i Ukraina och trafiken har inte varit särskilt tät. Vi hinner med ett kort stopp på en bensinstation. Först när vi passerar Berislav börjar hålorna uppträda mera frekvent och då kan vi förstå att vägnätet i allmänhet är i betydligt sämre kondition än tidigare. De senaste dagarna har det dessutom regnat i Zmijivka och det har gjort inte minst Naberezjna i det närmaste ofarbar. Bussen kan inte komma fram till Malmas hus norrifrån utan måste sakta krypa fram från söder och bussföraren verkar en smula irriterad över att behöva köra i gyttjan. Visserligen har man på ett föredömligt sätt försökt fylla ut de värsta hålighetererna men det hjälper föga, när vattenmassorna gör sitt. Gatan förnekar sig inte. Den håller stilen.

Vi börjar avlastningen hos familjen Tormoz, där Elsa Kozenko möter oss, ganska tagen av den sista tidens sjukdom. Det är ett kärt återseende för Mari och Olle Åberg som alltid brukar bo hos familjen Tormoz. De övriga som får ta emot gäster är Lilija Utas, Anna Busch, Anna Annas och Lilija Malmas.

Jag hinner växla några repliker med bussföraren om de dåliga vägarna och gatorna. Han är inte sen att konstatera att det är presidentens och regeringens fel. Han påpekar hur mycket presidenten under det gångna året stoppat i egen ficka. Tyvärr är det sant. Porosjenko har knappast gjort något för att stävja sin egen eller andras korrupktion. Oligarkstyren är som det är! Ukraina går vidare i gamla hjulspår. Det är heller inte lätt att vara en bricka i det

geopolitiska maktspelet. Väst pumpar ständigt in pengar som försvinner i det korrupta moraset eller hamnar i finansdjungelns Panama, där också till synes mindre korrupta länder förrirrar sig.

Mina vänner skall snart komma att påminna mig om det misstag jag gjorde, när jag sa det skulle ta tjugo år för Ukraina att komma ut ur de värsta svårigheterna. De menade att det skulle dröja hundra år och idag är jag benägen att ge dem rätt.

Själv går jag av sist på Bulat 75 i Schlangendorf, där jag skall bo hos Maria Malmas. Aleksandr, Marias son är hemma liksom hans hustru Snezjana. Aleksandr är i fin form och hans svenska har om möjligt blivit ännu bättre. Han har sått grönsaker och satt potatis, så att det inte är mycket kvar. Han lagar mat och månar om Maria. Han valde att stanna över påsken och då kom Snezjana ner från Nikopol för att fira påsk i byn. Dottern Christina, nu 17 år, är ensam hemma i lägenheten.

Snezjana, Alexandr och Maria

Den bedårande utsikten över Dnipro mot Kachovka är bedövande i sin omedelbara skönhet. Det går inte att motstå den skira grönskan och det djupblå vattnet med den disiga horisonten i bakgrunden. Jag kommer några dagar att kunna sitta i trädgården helt fångad av det som så direkt presenteras för näthinnan. Hussvalorna som häckar i uthuset slår sig då och då ner på någon tvättlina, som vore de helt vanliga sparvar.

Då och då kan man höra härfågeln *opp-opp-opp*, som jag i min okunnighet, pinsamt nog, någon gång förväxlat med gökens läte. I Sverige ser man den ibland på Öland, men det är ytterst sällsynt att den häckar. En gång kom den till Torbjörntorp utanför Falköping, där jag bodde i tjugo år. Här tillhör den på ett naturligt sätt landskapet. Den är bara lite större än en stare och när den landar efter en flygning, reser den sin stora fjäderhuva.

Jag blir genast vän med katten Sonja, även om hon ibland tar just fåglar förutom den fisk hon älskar. Hon tillbringar genast mycket tid i mitt knä och kommer även att någon gång dela säng med mig på natten.

Människorna och den vårliga idyllen gör att man glömmer bort allt det som likt tunga moln vilar över den ukrainska verkligheten, politikernas girighet och den allt urholkande korruptionen, det ekonomiska lättsinnet och den förödande konflikten om de östra landsdelarna. Det lilla livet tar över och det stora kommer i skymundan, även om man inte helt kan hindra dess fula tryne att visa sig eller dess slukhål att dyka upp överallt där man kan förvänta det. Att regn och frost gör att det inte blir några aprikoser i år är en annan sak, som knappast kan skyllas på det korrupta samhällssystemet eller på främmande makters inblandning i den ukrainska politiken. Men valnötsträdens hängen vittnar ännu så länge om att det kan bli en god skörd.

28 april

Solen återvänder, även om det är kyligt i vinden, och en del till synes hotande moln uppträder vid horisonten. Jag vandrar som så många gånger förut vägen mellan Schlangendorf genom Mühlhausendorf till Gammalsvenskby. Jag tror att jag vid det här laget skulle kunna klara det med förbundna ögon, inte minst därför att hundskallen tjänar som ett slags ljudliga fyrar längs stigen. Varje hund har sitt speciella läte. I fjärran visar sig snart kyrktornet i Verbivka som ännu ett landmärke vilket man kan orientera sig efter, om man nu skulle behöva det. Men det närmar sig fortare än man skulle tro och det hela tar inte mycket mer än tjugo minuter, om man ökar farten på upploppet.

Innan gruppen träffas lyckas jag leta reda på det hus där Maria Norbergs dotter, Maria, bor och där hennes mamma nu vistas efter sin stroke. Grannen släpper in mig och till min stora överraskning visar det sig att Maria är förvånansvärt pigg och klar. I gammal stil frågar hon mig var alla svenskar bor och jag måste redogöra för fördelningen. Det verkar som om våren har gjort sitt och får Maria att känna sig litet bättre, åtminstone för den korta stund som jag hälsar på henne. Men visst känns det vemodigt att se den så livfulla och dansanta Maria ligga fjättrad i sängen, hon som förra året hade svårt att hålla sina ben i styr, när det vankades musik. Hon som trakterade sina gäster med mat och underhållning, så att de gärna återvände!

Maria Norberg

Vi börjar tillsammans dagen med den obligatoriska rundvandringen i byn som tar sin början vid kyrkan med dess minnesmärken. Eftersom det är påsk, pågår ständigt gudstjänster och prästen Aleksandr Kvitka hälsar oss välkomna att delta. Åtminstone några minuter hinner vi följa den liturgi som pågår, där hans dotterson leder gudstjänsten, innan vi måste gå vidare ner längs Naberezjna, där vi snart passerar vårt hus vid flodstranden. Där bor nu en familj som jag som hastigast träffar. Vi konstaterar att detta är bra både för dem och för oss. De har tak över huvudet och vi har någon som ser till huset.

Vi kommer ner i Stadsparken, där gräset är så där intensivt grönt som det bara är på våren och kan avnjutas av de tjuvdrade korna. Solen skiner och vätan har nästan helt försvunnit. Plötsligt ropar gruppen till. Evelina har trampat rakt på en ganska stor men uppenbarligen ofarlig snok som ligger och solar. Dnipro är som vi skall märka full av små och stora snokar som i solskenet söker sig upp på land för att hämta den efterlängtade värmen, växelvarma som de är. Det är helt i sin ordning. Vad skulle Ormbyn (Zmijivka, Schlangendorf) vara utan ett överflöd av dessa varelser som lånat sitt namn till den?

Ormen i paradiset

Betande ko

Gruppen i solskenet

Vi går in på gravgården för att bekanta oss med de många kära bybor som inte längre finns i de levandes skara. Det är många minnen som dyker upp och kan fogas in i berättelser, när vi ser de många ofta bildförsedda gravvårdarna. Oskar Norberg, Emma Malmas, Johannes och Katarina Malmas står på rad och hälsar oss välkomna, var och en på sitt karaktäristiska sätt. De följs sedan av Emil och Maria Norberg, Lilija Hansas och många andra. Inför påsken är det flera som håller på att snygga till på gravarna. Tanken på uppståndelse från de döda är ännu levande.

Nu har andra tagit den plats jag hade
allt kan så gå vidare andra vägar
och en tid för vilken jag ej är skapad
ser jag med glädje

de jag älskar måste förvinna alla
leva endast i mina djupa minnen
där de kan berättelser dela med sig
till den som lyssnar

där med bilder gravgården har dem samlat
i gemenskap vi för en stund kan njuta
väcka dem ur slumrande skuggtillvaron
leende se dem

höra hur de röster som kriget format
ur en slags försoning kan se mot framtid
den dem aldrig gavs mer än som ett löfte
för dem som kommer

På eftermiddagen fortsätter vi vår rundvandring och får, trots att Natasja inte är där, en förevisning av de nyrenoverade rummen på åldringsinternatet. Det är två rymliga rum som det måste vara en fröjd att få bo i. Den renoveringen har bekostats av Svenskbyföreningen. Vi besöker också daghemmet, där några gåvor överlämnas. Också här är det svenskar som har hjälpt till med upprustningen.

Vi träffar som hastigast Lonja Rumega utanför affären. Vi får en glimt av den stora världen, när han berättar att hans son skall inkallas till militärtjänst – som prickskytt i marininfanteriet.

Därefter går hela gruppen till Schlangendorf och Maria Malmas. Vi sitter vid kaffebordet i trädgården runt Maria, som undan för undan livas upp av samvaron, särskilt över att få träffa sina släktingar som hon inte sett på fyrtio år.

Maria sjunger några sånger och berättar om när Emil, Maria och Alvina Norberg tillsammans med Emma Malmas 1988 deltog i en sångtävling i Odesa och vann första pris med sina svenska sånger. De hade till och med utrustats med nyuppsydda kostymer från Berislav.

En annan gång fick Maria, Elsa Kozenko, Maria Norberg och Anna Annas hålla en konsert för svenskar i Zaporizjzja och bland annat sjunga "Du gamla, du fria" och "En vacker söndagsafton"

Cecilia, Maria och Therese

Greta byter av mig och håller hela tiden Sonja tätt intill sig. Denna söker sig till alla som vill ge henne värme och kärlek. Men det är också något hon får av Maria och Aleksandr som verkligen tar hand om henne på bästa sätt, en smula olikt andra i byn.

Avskedet från Maria blir riktigt känslösamt, men alla skall komma tillbaka vid återfärden till Odesa och definitivt säga adjö.

Greta med Sonja

29 april

Ortodox Långfredag! Dagen börjar med en utfärd till Novorajsk. Vi får uppleva den slalomkörning som är nödvändigt på vägen dit. Det är som om allt vägelände inleds i Berislav, naturligt nog skulle man vilja säga med tanke på stadens bedrövliga gatunät. Den sista biten tycks vägen emellertid vara något bättre och vi lyckas utan missöde eller felkörning nå fram till vårt mål. Milita Prasolova, som bor hos sin dotterdotter och dennas familj.

Ännu anas styrkan i dina händer
de som nittonåriga körde timmer
när du kommit hem från exilens Tyskland
drabbats av vreden

kylans permafrostiga minnesmarker
kan du dela med dig till oss som lyssnar
aldrig skall de trakter från forna åren
fullständigt tina

nästa morgon väntade med sin piska
drev dig ut med bitande slag på kinden
luften fyllde lungorna blodet kroppar
flottade framåt

stelnad är berättelsen sedan länge
toppen på ett isberg vi kan beundra
i en sol som inte oss låter känna
strålar mot isen

Vi finner Milita i hennes rum tillsammans med sin "släkting" och rumskamrat, som är tio år yngre, och den ständigt närvarande katten. Vi lyckas efter en stunds övertalning att få med henne ut i solskenet, där hon nog inte varit på länge. Och efter en stund är det den gamla vanliga Milita, som vi känner sedan så många besök, som med inlevelse kan berätta om sitt liv och sin familjs öden. Det är inget fel på hennes minnen från barndomen och ungdomen. Men närminnet fungerar också, när hon vänder sig till mig och frågar om det inte är så att jag fyllt sjuttio i år.

Milita är nu den äldsta av de kvarvarande svenskarna och ingen har väl, vad jag vet, blivit så gammal. I höst fyller hon 90 år. Trots allt det arbete livet har fört med sig alltifrån timmerkörningen i Komi, då hon var nitton år och tvingades arbeta i 50 graders kyla, över jobbet med skördetröskorna på kolchosen till trädgårdsskötseln som pensionär, har hennes händer tagit ovanligt litet stryk och det verkar nästan som hon inte alls har använt dem.

Rösten är det heller inget fel på, även om hon inte längre som tidigare vill bruka den till sång. Hon lyckas till och med göra sig hörd, när gåsflocken skrävar som allra mest alldeles i närheten. Och det är som om hon aldrig talat något annat språk än den rikssvenska, som hon lärde sig i skolan. Milita får litet kakor och själva blir vi bjudna på kaffe.

Det är självklart att Milita uppehåller sig vid sina älsklingsämnena, upplevelserna under och strax efter kriget. De har gett en särskilt dramatisk lyster åt hennes liv. Men även hennes förhållande till svärdottern är fullt av repliker som nästan hör hemma i ett drama, så när hon på sitt eget vis återger vad denna skall ha yttrat, när hon blev utless på Milita och tog fram förskäraren: "Jag skall slakta dig! Jag skall slakta dig!"

Susanne, Milita och Sofia i samspråk

Efter en stund har solen bränt Militas kinder och vi måste leda in henne, med löfte om att de hon bor hos fortsätter att då och då ta ut henne i friska luften. Visserligen önskar Milita förenas med sin man på gravgården, men det tycks som om Vår Herre inte är särskilt villig att ta emot henne och det känns, när vi tar avsked, som vi skulle träffas ännu några gånger.

Vi åker till Nova Kostyrka och besöker först Natalja Utas, vars affär verkar vara stängd. Sen ger vi oss av till Nysvenskby, som vi för några år sedan lyckades hitta. Där finns bara en enda stor grop kvar, även om det på steppen också skall finnas en brunn med avsevärt djup.

Sedan är det Tjervonyj Majaks tur. Där har Leninstatyn lyfts bort och endast sockeln återstår. Det gamla, mäktiga klosterområdet håller på att snyggas upp inför sommaren. Åtminstone klipps gräset. I den nyare byggnaden pågår gudstjänster för fullt och en hel del människor har samlats. Där finns också en liten butik, där man säljer ljus, ikoner och böcker.

På hemvägen gör vi ett uppehåll hos Signe Norberg, änka efter Oskar Norberg. Hon går något haltande, annars verkar hon ganska obruten. Hon bjuder på kompott och vi får titta på ett album med bilder från Oskars besök i Sverige 1972. När vi tar avsked, skickar hon med både kompott och vin ur sitt eget skafferi.

30 april

På förmiddagen gör jag en kort visit hos Lilija Malmas. Där har jag tillbringat så mycket tid att det känns som hemma. Gruppen samlas vid affären och vi går sedan till Viktor och Paulina Buskas som fått sitt sjätte barn i februari. Men Viktor och Paulina är inte själva hemma. De är med barnet på sjukhus, så äldsta dottern Marina öppnar och talar om att hennes föräldrar är borta. De övriga barnen ser vi, när de vinkar genom fönstret.

Vi tittar in till Tormoz och samtalar en stund med Elsa Kozenko, som brukar säga att ryggen och benen värker men att det inte är något fel på tungan. Nu däremot vill hon framhålla att även tungan drabbats av värken. Men ögonen fungerar. Hon har just läst ett stycke i Evangelieboken men säger att hon ännu inte kan följa med till den tyska kyrkan på söndagarna. Och hon tycks röra sig med samma lätthet, även om den numera handlar om korta sträckor.

Elsa Kozenko

Vi går sedan upp på kurganhögen mitt emot, den som brukar kallas för Storbacka. Därifrån har vi en vidunderlig utsikt över byn, lämplig för en panoramabild. En sådan hade jag länge hemma i köket. Den påminde mig varje dag om by.n

Utsikt från Storbacka

Nedanför ligger baptisternas nybyggda lilla kyrka, eller bönhus som det står på gaveln. Flera människor är sysselsatta med att göra iordning utanför huset. Det är medlemmar i den församling som Viktor Buskas och hans familj tillhör.

Bönhuset

Som en annan vildkatta ingen ville
ha att dela vardagen med som maka
såg du själv dig speglas i gångna åren
log åt ditt öde

du åt andra osjälviskt gav som gåva
dina dagars arbete med de händer
du i bön så ofta har flätat samman
önskat oss välfärd

har alltid tillit till högre makten
den dig burit liksom på fågelvingar
över alla hinder den lyft de fötter
då du har skyndat

nu du ensam av dina många vänner
den by du alltid har troget tjänat
ännu gudstjänsten att besöka
stilla din längtan

Vi passerar sedan den grekisk-katolska kyrkan och beger oss till Emma Utas, där vi blir sittande en stund så att de som vill får samtala med Emma, som verkar vara någotsånär pigg, även om hon kanske inte rör sig med den lätthet som alltid har varit utmärkande för henne. Men hon har nog nytta av att hon håller sig så otroligt smal.

Emma Utas

Hos läkarparet Alexandr och Natasja Zabluda blir vi hjärtligt mottagna. De bjuder på kaffe, egentillverkad, utsökt körsbärslikör, konjak och tilltugg. Vi kan hälsa från Milita Prasolova och berätta att det inte är något större fel på vare sig hennes fjärr- eller närminne. Natasja undrar om hon uttryckt en önskan om att komma tillbaka till åldringsinternatet. Tyvärr har hon inte

gjort det. Men Natasja blir glad, när hon får besked om att hon själv skall vara med i demokratiprojektets styrgrupp. Aleksandr kan med berättigad stolthet visa upp sin verkligt vackra trädgård, som han ägnar stor omsorg. Inte minst rosorna skall man snart kunna beundra.

Jag tillbringar sedan en stund i Marias trädgård. På en apel växer en eldticka, som väcker många tankar till liv:

en enkel erinring om att detta
för en stund är utlämnat som på nåder
möter jag en eldticka på en apel
omkring den

där hos dig jag lagrar de ögonblicken
av den värme vårsolen låter alstra
när dess strålar klipporna vid Kachovka
tydligt belyser

tar jag med mig vinden som valnötshängen
vrider sakta bladen i körsbärsträden
påskens afton väntar på att livet åter
vänder tillbaka

skall därinne bilden av de minuter
då jag ett med jorden och floden tycktes
så bevaras tills den mig själv skall väcka
skuggorna fyllas

På kvällen har Viktor Norberg, hans son Valdemar och hans svåger Johannes gjort i ordning en valborgsmässoeld nere vid Dnipro, en tradition som vi nu haft under några år. Grenarna är torra, så brasan brinner utan det motstånd som den visade upp förra året. Några sånger blir sjungna och ett vårtal hålls, också det traditionsenligt, av Sofia Hoas.

Valborgsmässoeld

1 maj

Söndag och ortodox Påskdag! Idag hälsar man varandra med *Christos voskres! Voistinu voskres!* (Kristus är uppstånden! Ja, han är sannerligen uppstånden!). Kristen tro genomsyrar kulturen i Ukraina på ett helt annat sätt än hos oss.

På förmiddagen är det gudstjänst med nattvard i den tyska kyrkan. Det är ovanligt mycket folk den här dagen. Sven Bjerlestams födelsedag skall firas och den ortodoxa påsken, enligt julianska kalendern, är närvarande också i den evangeliska gudstjänsten, även om man i den lutherska församlingen följer en annan kalender, den gregorianska. Idag firar man Bönsöndag med de texter från Nya testamentet som hör till. En grupp på sjutton personer från Skåne, som är på besök hos Sven Bjerlestam, har också slutit upp.

Det är mycket som skall rymmas idag, sång av barnkören, rörelsesånger av barn från daghemmet i Schlangendorf, gratulation av Sven Bjerlestam, en utdragen fridshälsning och mycket mera, innan vi kommer fram till nattvardens gudstjänst. Det hela tar över ett par timmar.

Prästen Oleg Fischer från Kryvij Rig leder gudstjänsten och jag hjälper till med textläsning, översättning av predikan och distribution.

Medan gudstjänstdeltagarna samlas kring kaffeborden åker Oleg Fischer och jag till var sin familj för att fira nattvard och sammanstrålar sedan hos Halina Tormoz.

När vi sedan återvänder till kyrkan, kommer överraskande Lolo och Christian Sturén, som är på ett tiodagarsbesök hos sin son i Kachovka. De följer med till Maria Malmas som bjuder på kaffe. Efter det åker vi vidare till en samling i skolan, där Larisa Belej underhåller de två grupperna svenskar med en del språkliga övningar och ett fåtal närvarande elever berättar litet om den svenskundervisning som pågår i skolan. Det märks att Christina Sturén trivs i sin gamla miljö, hon som en gång började med svenskundervisningen och hade Larisa Belej som elev, liksom för övrigt Viktor Buskas som är närvarande och uttrycker sig väl på svenska.

Lolo, Christina och jag ger oss sedan iväg till Lilija, Roman och Katarina Kozak för en pratstund.

Lolo Sturén hos Lilija Malmas

På kvällen bjuder Sven Bjerlestam och Lars Thomsson byborna på fest. Ett sextiotal har samlats på Jermolenkos kafé för att avnjuta ett dignande smörgåsbord med tillhörande drycker. Det är den andra gången på dagen som vi firar Svens 75-årsdag. Han får därmed en hjältes uppmärksamhet för sina insatser i byn. Tal hålls av bland andra Sofia Hoas och Lars Thomsson med kortare svarstal av byns borgmästare Aleksandr Kozak, Maria Norberg den yngre och Larisa Belej sjunger och gymnastikläraren Mikola Kuryvtjak spelar. Den senare berättar att man just håller på att färdigställa en skrift om Zmijivka och dess omgivning på ett sextiotal sidor och hoppas att den skall kunna publiceras i höst.

Maria och Mikola sjunger

Så småningom får Maria Malmas och jag skjuts av John Börje Telin tillbaka till Schlangendorf.

2 maj

Tidigt på morgonen är det dags för hemfärd via Odesa. Med ringa trafik går det oerhört smidigt och vi är på flygplatsen i god tid. Tolv i gruppen stannar i Odesa tills i morgon men tre av oss tar flyget via Wien tillbaka till Stockholm. Innan vi kommer så långt tar vi ett känslomättat avsked av våra värdar. Elsa Kozenko säger litet ödesmättat att om vi dröjer till nästa år med att komma tillbaka, får vi besöka henne på gravgården. Men Elsa har genom åren visat sig oerhört slitstark, så det är långt ifrån säkert att den förutsägelsen besannas.

Anna Annas, som jag inte tidigare under resan har träffat, tar farväl av sina gäster vid grinden. Hon har länge varit mycket sjuk, men nu märks det inte särskilt mycket. Hon verkar, också hon, ha livats upp av besöket.

Anna Annas

Som alltid är det mötet med de gamla byborna som utgjort höjdpunkten på resan. Så länge de finns kvar, dröjer sig den gamla kulturen envist kvar, den som har präglat Zmijivka i över 230 år.